

Jednota v odlišnostiach: Kúkai a raný ezoterický buddhizmus v období Heian

Zuzana Kubovčáková

*Ústav religionistiky, Filozofická fakulta
Masarykova univerzita, Brno*

Pri charakterizácii japonského buddhizmu obdobia Heian 平安時代 (791 – 1185) sa do popredia dostávajú dve školy japonského buddhizmu, škola Šingon a škola Tendai, ktoré boli založené na začiatku 9. storočia japonskými mníchmi menom Kúkai 空海 (774 – 835) a Saičó 最澄 (767 – 822). Obaja mnísi podnikli cestu do Číny, kde sa naučili pre Japoncov vtedy novému učeniu ezoterického buddhizmu *mikkjó* 密教, ktorý priniesli späť do Krajiny vychádzajúceho slnka. V Japonsku sa im vďaka štedrej podpore cisárskeho dvora podarilo položiť pevné základy pre obe školy. Tradičná literatúra prezentuje návrat mníchov Saičóa a Kúkaia ako prelomový v japonských náboženských dejinách, a ich buddhizmus natoľko inovatívny a revolučný, že zatienil slávu a meno dovtedy aktívnych Šiestich škôl buddhizmu obdobia Nara 奈良時代 (710 – 784). Periodizácia japonských náboženských dejín, rozdelená na obdobia Nara, Heian, Kamakura 鎌倉 (1185–1333) atď., poskytuje len málo priestoru myšlienke prelínania pôsobenia buddhistických škôl, ktoré v každom príslušnom období v Japonsku existovali. Táto práca prezentuje raný buddhizmus obdobia Heian z perspektívy ezoterického buddhizmu prichádzajúceho na japonské súostrovie a následne vyvíjajúceho sa na pôde Japonska v aktívnej spolupráci s dovtedajším buddhizmom Šiestich narských škôl, a v priamej návaznosti na buddhizmus obdobia Nara. Tradičná literatúra akoby opomína kontinuitu Kúkaiovho ezoterického buddhizmu vzhľadom na učenie a pôsobenie narských škôl, a náplňou tejto práce je preto poskytnúť

Jednota v odlišnostiach: Kúkai a raný ezoterický buddhizmus v období Heian

obraz tejto chýbajúcej perspektívy v japonských náboženských dejinách.

Je len prirodzené predpokladať, že komparatívna štúdia venujúca sa etablovaní ezoterického buddhizmu na začiatku obdobia Heian v porovnaní s jestvujúcimi narskými školami nemôže nespomenúť vzťah medzi osobnosťami Kúkaia a Saičóa, ktorý neskôr prerástol do konfliktu, poskytujúc tak dostatok materiálu k bádaniu a ilustrácii historických a náboženských súvislostí v rane stredovekom Japonsku. Cieľom tejto práce však nie je opätovne poukazovať na mnohostranný a nejednoznačný vzťah medzi postavami týchto dvoch mníchov, ani na zastúpenie ezoterických prvkov v učení ich jednotlivých škôl, keďže tomu sa už venovalo mnoho autorov¹. Pozornosť v tejto práci bude naopak o to viac zaoštrná na školy narského buddhistického zriadenia v konfrontácii s Kúkaiovým ezoterickým učením, na prezentáciu novosti v rámci Kúkaiovoho ezoterického učenia, a vzájomného pôsobenia narských škôl a Kúkaiovej ezoterickej školy Šingon 真言.

Príchod buddhizmu do Japonska – obdobie Nara

Kúkai 空海 (774 – 835), familiárne oslovovaný Daiši-sama 大師様, alebo tiež známy pod svojim posmrtným menom Kóbó Daiši 弘法大師 (Veľký učiteľ a Propagátor Učenia), sa vrátil do Japonska v roku 806 ako ezoterický majster po niekoľkomesačnom pobyte v Číne. V Číne bol nielen zasvätený do tajov ezoterického učenia, ale jeho učiteľ Hui-guo (jap. Eka alebo Keika 惠果, 746 – 806), siedmy patriarcha ezoterického buddhizmu, ho určil za svojho priameho nástupcu, vďaka čomu je dnes Kúkai považovaný za ôsmeho patriarchu tohto učenia. Získajúc náležitú slávu počas života, a taktiež po svojej smrti, je Kúkai ústrednou postavou mnohých legiend a povestí, ktoré sa tradujú najmä na ostrove Šikoku, mieste jeho rodiska, a v okolí hory Kója 高野山 v centrálnom Japonsku, kde sa nachádza hlavný chrám školy Šingon. Medzi prívržencami školy Šingon kolujú legendy o tom, ako Kúkaiovi pomohol objaviť posvätnú horu Kója pár psov, ktorý bol v skutočnosti

¹ Vid' najmä Abe 1995, ale tiež Groner 1984, Hakeda 1972 alebo Sonoda – Brown 1993.

párom ochranných božstiev hory Kója, ako po príchode na jej vrchol našiel rituálny nástroj, ktorý odhodil počas svojho pobytu v Číne, a najmä o tom, že nezomrel, ale odišiel do večnej meditácie *samádhi*. Kúkai je známy nielen ako mních a učenec, zakladateľ novej školy Šingon, ale aj ako staviteľ ciest a projektant mostov, básnik, zručný kaligraf, a tiež objaviteľ japonského slabičného písma *kana* 仮名.

Za podobne nadnesený ako vyššie uvedené legendy môžeme považovať opis spoločnosti raného obdobia Heian, podľa ktorého bola kjótska aristokracia, ktorá sa vo svojom voľnom čase venovala skladaniu básní na počesť prírody a krásy dvorných dám, fascinovaná okázalými ezoterickými rituálmi vykonávanými v početných chrámoch v hlavnom meste a jeho okolí, pričom celej skupine dvorskej šľachty vojvodil rod Fudžiwara 藤原, ktorý dominoval nielen básnickým stretnutiam, ale aj politickej sfére a rozhodovaniu o sobášnych zväzkoch medzi príslušníkmi cisárskeho rodu a svojim vlastným potomstvom. Z niektorých zdrojov možno získať dojem, že Kúkai sa vrátil z Číny, založil školu Šingon – a ezoterický budhizmus, učarujúc kjótskej aristokracii, plne nahradil buddhizmus obdobia Nara. McGreal napríklad spomína „vlastné filozofické spytovanie“ medzi príslušníkmi buddhistických škôl v období Nara (McGreal 1998: 345). Matsunaga sa o Kúkaiových snahách po návrate z Číny jednoznačne vyjadruje ako o smerujúcich k založeniu novej školy (Matsunaga 1993: 173-174). Werner dokonca tvrdí, že buddhizmus bol už v období Nara dominantným náboženstvom, ktorý sa počas vlády cisára Sagu 嵯峨天皇 (vládol 809-823, teda v čase Kúkaiovho aktívneho pôsobenia v hlavnom meste) stal štátnym náboženstvom vo forme šintó-buddhistického synkretizmu *rjóbu šintó* 両部神道, odvíjajúceho sa od Kúkaiovho učenia (Werner 2002: 407-415).

Prezentované boli len tri názory na raný buddhizmus obdobia Heian, ani jeden však nevyjadruje celú pravdu, naopak spomínané diela opomínajú prihliadať k okolnostiam, ktoré vo finále viedli k položeniu základov ezoterického učenia v Japonsku. Pravda je taká, že rod Fudžiwara sa ocitol na vrchole svojej politickej moci až o celé storočie neskôr po uvedení ezoterického buddhizmu do Japonska (a jeho stretom s buddhizmom obdobia Nara), dvorská literatúra začala prevítať až na prelome 10. a 11. storočia, a ezoterický buddhizmus nebol počas

Jednota v odlišnostiach: Kúkai a raný ezoterický buddhizmus v období Heian

Kúkaiovho života ani rozšírený, ani zakorenený v povedomí spoločnosti. Okolnosti na cisárskom dvore, medzi narskými školami a Kúkaiovým ezoterickým učením boli mnohostranné, situácia teda nebola taká jednoznačná, že by Kúkai po svojom návrate založil ezoterickú školu Šingon. Ako si ukážeme v priebehu článku, v období Nara bol buddhizmus záležitosťou niekoľkých vyvolených, a o šintó-buddhistickým synkretizme vo forme *rjóbu šintó* sa dozvedáme až na konci obdobia Heian.² Obdobie, v ktorom Kúkai žil a pôsobil, bolo v politickej oblasti charakterizované nespochybniteľnou autoritou cisára, ktorý v krajine zaviedol politické a hospodárske reformy podľa vzoru čínskeho štátneho systému *ritsurjó* 律令. Súčasťou reforiem bolo vybudovanie štátneho aparátu úradníkov, ktorý pozostával z konfuciánskych vzdelancov, ktorí boli vyberaní z radov dvorskej a dvoru naklonenej provinčnej šľachty. V oblasti náboženstva je treba pripomenúť, že k presťahovaniu hlavného mesta z Nary do Kjóta došlo najmä kvôli nekontrolovanému rastu vplyvu náboženských inštitúcií na oblasť politiky, aj keď to nebolo jediným dôvodom.³ V novom hlavnom meste Heiankjó 平安京, Meste pokoja a mieru, ako znie oficiálny názov pre Kjóta 京都, bola však formálne povolená výstavba len dvoch chrámov, a to chrámov Saidži 西寺 a Tódži 東寺, ktoré boli postavené na západ a na východ od hlavnej vstupnej brány do mesta, Rašómon 羅城門. Ich úlohou bola ochrana západnej a východnej časti mesta, v prenesenom

² Viera v sily kami 神, ako sa šintó nazýva v preklade, nebola na začiatku obdobia Nara ani unifikovaná ani kodifikovaná doktrína, ale naopak postrádala organizovaný systém, preto je nemyšliteľné hovoriť v tomto období o spoluexistencii šintó božstiev kami a buddhov ako o fenoméne *rjóbu šintó*. V období Nara nebola dokonca ani viera v sily kami nazývaná šintó, ale bol používaný termín *džingi súhai* 神祇崇拜, ktorý doslova znamená „uctievanie kami nebies a zeme“ (Grapard, 1992: 12). K formovaniu doktríny o *rjóbu šintó* v rámci učenia školy Šingon dochádza až pod vplyvom tzv. *sannó šintó* 山王神道, šintó-buddhistického učenia školy Tendai na prelome obdobia Heian a Kamakura.

³ Za hlavnú príčinu presťahovania cisárskeho dvora do iného hlavného mesta je považovaný prílišný vplyv a zasahovanie mníšstva z narských kláštorov do politického života. Aféry mníchov Gembóa a Dókjóa, ktoré sa odohrali v krátkom časovom rozpätí, presvedčili cisársky rod o nutnosti tohto kroku. K definitívnemu rozhodnutiu dospel cisár Kanmu 桓武天皇 (vládol 781 – 806), ktorý presťahoval dvor najprv do mesta Nagaoka 長岡 (784) a po pretrvávajúcich pohromách do „Mesta pokoja a mieru“ Heiankjó v roku 794, čím zahájil tisícročnú históriu hlavného mesta Kjóta. Okrem nadmerného vplyvu narských mníchov na politiku však existujú aj iné dôvody pre presťahovanie hlavného mesta. Jedným z nich bola poloha Nary, ktorá mala v obklopení hôr náročný prístup k prístavu Naniwa 難波 pri Vnútrnom mori, ďalším však aj nedostatok zásob vody pre rastúcu populáciu mesta Nara (Sonoda – Brown 1993: 455).

význame aj západnej a východnej časti krajiny. Postupom času sa chrám Saidži sa stal sídlom Úradu pre záležitosti mníchov Sógó 僧綱, ktorý sa do Kjóta presťahoval z chrámu Jakušidži 薬師寺 v Nare, kde sídlil od roku 722.

Obdobie Heian je z pohľadu buddhizmu považované za prvé obdobie vzniku samostatných japonských škôl. Ako inak, školy Tendai 天台 a Šingon 真言, ktorých učenie prišlo do Japonska na začiatku 9. storočia, boli predstavené a ich základy položené japonskými mníchmi, jednotlivcami, a je nesporné, že postupom času obe školy vyvíjali čoraz väčší vplyv na spoločnosť a kultúru svojej doby. Avšak buddhizmus predchádzajúceho obdobia Nara bol nejednotný a spleť, pokúsime sa preto načrtnúť jeho hlavné atribúty, na základe ktorých neskôr môžeme ukázať jeho následný stret s ezoterickým buddhizmom. Označovaný ako Šesť narských škôl (*nanto rokušú* 南都六宗),⁴ zahŕňa buddhizmus obdobia Nara školy Ritsu 律宗, Kegon 華嚴宗, Sanron 三論宗, Hossó 法相宗, Kuša 俱舎宗 a Džódžitsu 成実宗. Dnes sú všetky zo spomínaných škôl označované znakom pre „školy“ *šú* 宗, vo svojej dobe tomu však bolo inak. Mnísi neboli oficiálne prívržencami jednej z vyššie uvedených šiestich škôl, ani chrámy neboli zasvätené tej ktorej škole. V chrámoch mesta Nara boli sústredení mnísi, ktorí sa venovali všeobecnému štúdiu buddhizmu a vykonávaniu ceremónií, avšak nebolo pravidlom, že by patrili k jednej zo spomínaných škôl. Aj preto sú skupiny mníchov v narských chrámoch označované v dobových dokumentoch nie ako „školy“ (*šú* 宗), ale ako „zdrúženia“ alebo „komunity“ (*šú* 衆) (Matsunaga 1993: 27). Je dôležité si uvedomiť, že buddhizmus prišiel do Japonska v polovici 6. storočia, približne tisíc rokov od doby svojho vzniku v Indii. Povedané inými slovami, v období Nara sa dostalo do Japonska tisícročné učenie buddhizmu ako jeden celok, vrátane bohatého súboru sútier, komentárov, dokumentov a podobne. Buddhizmus v období Nara nebol preto kompaktným učením, ale kombinoval všetky hlavné prvky učenia z Indie aj Číny. Dôkazom toho je aj skutočnosť, že niektoré zo škôl, ktoré sa udomácnili v Japonsku, patrili k tradícii Mahájána (Sanron, Hossó a Kegon), a iné k tradícii Hínajána

⁴ Doslova „šesť škôl južného hlavného mesta,“ keďže Nara sa nachádza južne od mesta Kjóta, ktoré sa stalo sídlom cisára v nasledujúcom období Heian.

Jednota v odlišnostiach: Kúkai a raný ezoterický buddhizmus v období Heian

(Džódžitsu, Kuša a Ritsu). Chámové pravidlá sa riadili učením školy Ritsu (Vinaja), a nariadenia pre mníchov boli založené na pravidlách Hínajány. Ako spomína Saičóov súčasník Gomjó 護命 (750 – 834), mních školy Hossó a hlavný mních *sódžó* 僧正 v Úrade pre záležitosti mníchov Sógó: „Nariadenia Mahájána nevyžadujú od praktikujúcich, aby si oholili hlavu. Naopak nariadenia Hínajána od nich vyžadujú, aby si oholili hlavu. Preto my mnísi najprv podstupujeme ordináciu podľa Hínajána predpisov, a potom podľa bódhisattvovských predpisov⁵. Nejestvuje mních, ktorý by bol vysvätený podľa bódhisattvovských predpisov bez toho, aby podstúpil ordináciu podľa Hínajána predpisov“ (Abe 1999: 51).

Dokonca aj vo veci ordinácií, ako vidíme, bolo v období Nara pravidlom kombinovať mahájánové a hínajánové predpisy. Čo sa týka každodennej praxe mníchov, tá prebiehala podľa mahájánových zvyklostí a sústredila sa na štúdium mahájánových sútier a spisov. Len pre ilustráciu si uveďme príklad školy Sanron, ktorej náuka pozostávala z akademických predmetov, ktoré museli mnísi študovať v príprave na ordináciu, v skutočnosti však škola ako taká nemala žiadnych praktikujúcich. Ako iný príklad môže slúžiť slávny chrám Tódaidži 東大寺, v ktorom sa štúdiu venovali mnísi patriaci ku všetkým šiestim zo spomínaných škôl. Toto pravidlo bolo „porušené“ až v roku 751, kedy bol Tódaidži zasvätený škole Kegon, a tým boli položené prvé základy tradície zakladania chrámov ako centier samostatných buddhistických škôl.

Na tomto mieste sa natíska otázka, aká bola úloha mníšstva v období Nara, a v čom spočívala podstata buddhistického učenia tejto doby. Na pochopenie prvej z otázok azda pomôže zakladací edikt provinčného chrámu od cisára Šómu 聖武天皇 (vládol 724 – 749) z roku 741, z ktorého vyplýva, že vnímal buddhizmus „ako prostriedok mágie, ako vieru, ktorej základ tvoria rituály, ktoré mohli napomôcť štátu odstránením chorôb a zabezpečením dobrej úrody ryže“ (Sonoda – Brown 1993: 402). Hlavnou úlohou mníšstva bolo teda vykonávať rituály, ktorých cieľom bola ochrana štátu *čingo kokka* 鎮護国家, pevné

⁵ Označenie „bódhisattvovské predpisy“ *bosatsukai* 菩薩戒 bolo synonymom k predpisom v súlade s tradíciou Mahájána *daidžókai* 大乘戒.

zdravie pre cisára a jeho ľud, bohatá úroda a hojnosť dažďov. Ceremonie boli vykonávané predčítaním sútier a medzi najpopulárnejšie sútry, ktoré mali ochrániť štát, patrili najmä *Sútra dobrotivého kráľa* (*Nin'ókjó* 仁王經) a *Sútra zlatého svetla* (*Konkómjókjó* 金光明經). Pri týchto ceremóniách bol dôraz kladený najmä na získavanie svetských zásluh – *genze rijaku* 現世利益 – ktoré samotné čítanie týchto sútier prinášalo. K predčítavaniu sútier, ich prepisovaniu alebo distribúcii do provinčných chrámov dochádzalo vždy v prípade ochorenia panovníka alebo jeho blízkych, ale taktiež pri záležitostiach týkajúcich sa nepriaznivých prírodných podmienok alebo epidémií. Buddhistickému učeniu *per se* nebola venovaná prílišná pozornosť, ak opomenieme predčítavanie a kopírovanie sútier, ktoré boli považované za záslužné aktivity, a preto vykonávané predovšetkým s týmto účelom. Mnísi v chrámoch sa venovali doktrinálnemu štúdiu sútier a komentárov, ktoré boli privezené do Japonska, ale sami žiadne ďalšie spisy nevytvárali. Panoval všeobecne rozšírený názor, že aj akademické štúdium prispievalo k hromadeniu svetských zásluh. Konfuciánski učenci, ktorí obklopovali cisára, išli tak mníchom príkladom v štúdiu konfuciánskych Klasických kníh v štátnej inštitúcii Daigaku 大学, mnísi sa naopak venovali buddhistickým spisom a tak hromadili zásluhy pre seba aj krajinu. Súčasne je treba poznamenať, že buddhizmus tohto obdobia bol uzavretou oblasťou, ktorej hranice tvorili múry kláštorov. Buddhizmus obdobia Nara bol mestským fenoménom, limitovaným na chrámy založené v hlavnom meste, cisársky rod a aristokraciu, pre blaho ktorých boli predčítavané sútry. Medzi mníchmi mohlo dôjsť k pochopeniu podstaty buddhistického učenia, jeho etických a filozofických princípov, ale ich primárna úloha spočívala z veľkej miery v odriekavaní sútier pre ochranu štátu a získavanie zásluh, ako sme mohli vidieť podľa vyjadrenia samotného cisára. Podstata Buddhovo učenia sa preto ne-rozšírila medzi dvorskú šľachtu, ani medzi ostatné vrstvy obyvateľstva.

Ezoterické učenie *mikkjó*

K prelomu v *status quo* došlo s návratom Kúkaia z kontinentálnej Číny a ním importovaného ezoterického buddhizmu, ktorý sa neskôr

Jednota v odlišnostiach: Kúkai a raný ezoterický buddhizmus v období Heian

v Japonsku udomácnil ako škola Šingon 真言宗. Slovo *šingon* je japonský prepis znakov označujúci „pravé slová“, čo je zároveň japonské označenie pre mantru. Mantra je slabika, slovo alebo veta obsahujúca mystickú pravdu, je to jazykový prostriedok, ktorého cieľom je prehĺbenie mysle. Inak povedané, mantra je nástroj k osvieteniu, a bol to práve Kúkai, ktorý ako prvý uviedol tento pojem v Japonsku, a to prostredníctvom jeho prekladu ako *šingon* (Abe 1999: 5). Spolu s *dháraní* tvorí mantra súčasť buddhistického rituálneho jazyka. *Dháraní* (jap. *darani* 陀羅尼) je mnemonická pomôcka, používaná pri prednese sútier, je to text sútry koncentrovaný do krátkeho celku, ktorý však zároveň obsahuje všetky atribúty sútry a je preto taktiež nositeľom jej ochranných a záslužných vlastností. Ako mantra, tak aj *dháraní* boli používané pri modlitbách za svetské záležitosti, akými boli napr. zdravie a dlhý život, vyvolávanie dažďov alebo odstránenie politických rivalov. Ich úlohou bolo zároveň ochraňovať zariekavačov a zabezpečiť modlitbe mystický účinok. *Dháraní* neboli v Japonsku v období Nara neznáme, nakoľko tvorili súčasť rovnako ezoterických, ako aj exoterických spisov. Nachádzame ich ešte pred príchodom Kúkaia z Číny napríklad ako súčasť *Vimálakírti sútry*, avšak správnu techniku používania *dháraní* predstavil až Kúkai, ktorý zároveň uviedol mantry ako zaklínacie formule charakteristické pre ezoterický smer buddhistického učenia. Zatiaľ čo *dháraní* sa teda v Japonsku vyskytuje dlho pred príchodom Kúkaia, mantra bola výhradným špecifikom ezoterických rituálov, ktoré Kúkai uviedol v Japonsku.

Podstatou ezoterického buddhizmu *mikkjó* 密教 je, ako aj znaky nasvedčujú, tajné učenie odovzdávané prostredníctvom mystického zážitku z učiteľa na majstra. *Mikkjó* stojí v opozícii voči *kengjó* 顯教, exoterickému učeniu, ktoré zahŕňa každé buddhistické učenie okrem ezoterického, teda rovnako mahájánové, ako aj hínajánové učenie (Inagaki 1992: 174). Princípom ezoterického učenia, ako už bolo spomenuté, je jeho tajomnosť a rituálne zasväcovanie do náuky. Kúkaiovi sa pomocou jeho spisov podarilo presvedčiť mníchov patriacich k narským školám o nadradenosti ezotericizmu nad exoterické učenie narských škôl. „Obrátil to, čo bolo „evidentné (*ken* 顯, učenie, ktoré je jasné a zrejmé bez problémov s interpretáciou) na niečo „povrchné“, a to, čo bolo „skryté“ a „nie ihneď evidentné“ (*mitsu* 密, učenie súvi-

siace s konkrétnym zámerom Buddhu a preto zrejme nejasné a vyžadujúce interpretáciu) na niečo „hlboké a pravdivé.“ (Rambelli 1994: 380). Exoterické učenie bolo zrejme a jednoznačné aj bez učiteľových explikácií alebo vedenia, *mikkjó* naopak čerpalo svoju špecifickosť z toho, že nebolo zrejme, ale práve jeho tajuplnosť mu prepožičiavala magickú moc, ktorej efektívnosť bola niekoľkonásobná oproti *kengjó*. Hakeda rozdeľuje Kúkaiov ezoterický buddhizmus na jeho teoretickú *kjóso* 教相 a praktickú stránku *džiso* 事相 (Hakeda 1972: 76). Teoretická časť spočíva v množstve prác, ktorými Kúkaei predstavoval ezoterické učenie v Japonsku, a to najmä pred mníchmi narských kláštorov, a zároveň ho pred nimi obhajoval ako prapôvodnú a najdokonalejšiu náuku. Praktická časť je venovaná výkladu sútier a rituálov s nimi súvisiacich, ako majú byť pochopené a vykonané. Pri vykonávaní rituálov má praktikant využívať tzv. tri mystériá (*sanmitsu* 三密), ktoré sú ústredným fenoménom v ezoterickom buddhizme. *Sanmitsu* sú mystériá tela, reči a mysle, a odkazujú na základné kanály, prostredníctvom ktorých majú byť ezoterické rituály vykonávané a súčasne aj vnímané. Mystérium tela *šinmitsu* 身密 odkazuje na mudry, rituálne gestá, ktoré sú neodmysliteľnou súčasťou prepracovaných ezoterických rituálov. Mystérium reči *kumitsu* 口密 sa viaže k už spomínaným mantrám, rituálnym zaklínadlám, a mystérium mysle *imitsu* 意密 súvisí s vizualizáciou mandaly a koncentráciou na konkrétny predmet, prípadne na abstraktný princíp. Tri mystériá tak slúžia praktikujúcemu k „dosiahnutia buddhovstva v tomto tele“ (*sokušin džóbutsu* 即身成佛), ktoré je jedným zo základných aspektov ezoterického učenia. Japonský ezoterický buddhizmus bol nielen inovatívny, ale tiež revolučný v predstavení myšlienky, že osvietenie je možné v tomto tele, inými slovami v tomto živote, počas tejto existencie. Praktickým vykonaním ezoterického rituálu predviedol adept alebo mních ezoterického buddhizmu všetky tri formy mystéria tela, reči a mysle, prostredníctvom ktorých sa zjednotil s Buddhom Mahávairočanom (*Dainični njorai* 大日如来), Univerzálnym buddhom ezoterického buddhizmu, ktorého existencia je reflektovaná vo všetkých fenoménoch tohto sveta.

O postave buddhu Mahávairočanu sa dozvedáme z dvoch ezoterických sútier, ktoré Kúkaei priniesol do Japonska ako jednotný celok tvoriaci základ učenia *mikkjó*: z *Mahávairočana sútry* (*Dainičikjó* 大日

Jednota v odlišnostiach: Kúkai a raný ezoterický buddhizmus v období Heian

経) a *Vadžrasékhara sūtry* (*Kongóčókjó* 金剛頂経).⁶ V oboch sútrach vystupuje buddha Mahávairóčana spolu so svojim spoločníkom v rozprave, Vadžasattvom (jap. *Kongó satta* 金剛差薩埵), ktorý je zároveň hneď po Mahávairóčanovi druhým patriarchom ezoterického buddhizmu. V oboch sútrach buddha Mahávairóčana hlása ezoterické učenie prostredníctvom tajomného jazyka troch mystérií, ktoré postupne odhaľuje ako všeobsahujúcu múdrosť všetkých buddhov, pravú múdrosť dokonalého osvietenia *šóči* 正智. Sútry vysvetľujú, že praktikujúci sú súčasťou univerza, a preto sú ich telá, reč a myseľ svojou podstatou totožné s troma mystériami buddhu Mahávairóčanu. Múdrosť dokonalého osvietenia tkvie v pochopení identity všetkých fenoménov a všetkých bytostí sveta s nekonečným buddhom Mahávairóčanom. Ako vysvetľuje Kúkai: „Ak si uvedomíte, čím je v skutočnosti vaša myseľ, pochopíte myseľ buddhov. Ak si uvedomíte myseľ buddhov, pochopíte myseľ všetkých cítiacich bytostí. Tí, ktorí pochopia jednotu týchto troch myslí – myslí praktikujúcich, buddhov a cítiacich bytostí – sú dokonale osvietení“ (Abe 1999: 128). Dosiahnutím pravej múdrosti, ktorá je zbavená klamlivého rozlišovania, sa vedomie praktikujúceho zjednotí s vedomím buddhu Mahávairóčanu, a dojde tak k dosiahnutiu buddhovstva v tomto tele. Kúkaiovo učenie bolo prelomové v tom, že „umožňovalo stupenom dosiahnuť osvietenie tu a teraz, bez nutnosti čakať na znovuzrodenie v tomto alebo inom svete. Toto heslo odráža jednak Kúkaiov kladný prístup k tomuto fenomenálnemu svetu ako sfére, v ktorej má byť najvyššie osvietenie dosiahnuteľné, ako aj jeho pevnú vieru v ľudský potenciál toto osvietenie dosiahnuť“ (Hakeda 1972: 77). Ezoterické učenie hovorí o jednoznačnej možnosti dosiahnutia buddhovstva v tomto živote a tele, ku ktorému dôjde prostredníctvom pochopenia jednoty praktikujúceho s buddhom Mahávairóčanom a ostatných fenoménov.

K vysvetleniu podstaty učenia Buddhu Mahávairóčanu ale nemohlo dôjsť prostredníctvom slov, pretože tie sú klamlivé a zavádzajúce. Slová navyše prinášajú len intelektuálne pochopenie, ale nedokážu komunikovať zážitok dosiahnutia buddhovstva, a z toho dôvodu je ich použitie nedostačujúce. Odovzdávanie učenia sa preto odohráva pro-

⁶ *Mahávairóčana sūtra* bola v Japonsku známa už v období Nara, avšak *Vadžrasékhara sūtra* prišiel do Japonska až Kúkai na začiatku obdobia Heian.

stredníctvom troch mystérií, ktorých schopnosť komunikovať podstatu ezoterického učenia je nadradená verbálnemu poučeniu žiaka zo strany učiteľa a jeho intelektuálnemu pochopeniu. Vo svojich spisoch Kúkai prezentuje pohľad, že „je možné vyjadriť slovami iba proces dosiahnutia osvietenia, ale nie samotnú sféru osvietenia“ (Abe 1999: 214). Z tohto dôvodu ezoterický buddhizmus prikladá dôležitosť prítomnosti majstra pri zasväcovaní praktikanta do tajov ezoterického učenia. Nakoľko tieto sa týkajú rituálnych gest, invokácií a vizualizácií, vedenie majstra je pri nich nesmierne dôležité pre adeptovo správne pochopenie ezoterického učenia, ktoré nemalo vychádzať z intelektuálneho obsiahnutia doktríny, ale naopak z priamej skúsenosti nadobudnutej počas tréningu s učiteľom. Kúkai najmä v súvislosti s vizualizáciou mandaly a meditáciou na konkrétne božstvo opakovaním upozorňoval svojich žiakov na dôležitosť, resp. nadradenosť osobných inštrukcií majstra (*mendžú* 面従) nad štúdiom písomností (*hitsudžú* 筆従) (Abe 1999: 63). Preto aj pre tých, ktorí sa spoliehajú na konvenčný jazyk pri pochopení ezoterického učenia zakotveného v sútrach, ostane ich podstata neviditeľná. Čo je podstatné, je praktická skúsenosť adepta pod dohľadom skúseného majstra, ktorý mu tak predá správny spôsob vykonávania rituálov, na ktorom je založená ezoterická skúsenosť. Ezoterický rituál bol výlučne spätý s oslobodením a dosiahnutím buddhovstva. *Mahávairóčana sútra* a *Vadžrasekhara sútra* robia preto výrazný krok vpred smerom od explikácií k rituálom, ktoré majú navodiť vyššie spomínanú jednotu s univerzálnym buddhom. Obe sútry dôkladne opisujú rituál ezoterickej ordinácie *abišeka* (jap. *kandžó* 灌頂), a preto „nie sú ničím iným, než „textom“ napísaným rituálnym jazykom mudy, mantry a mandaly“ (Abe 1999: 130). Každá iniciácia, každý ezoterický rituál, prebiehajúci medzi majstrom a žiakom, mal charakter obradnej rekonštrukcie rozpravy medzi buddhom Mahávairóčanom a jeho spoločníkom Vadžrasattvom.

Ezoterické texty

Už v období Nara existovali v Japonsku mnísi, ktorí sa venovali ezoterickému buddhizmu, ako napr. Gjóki 行基 (668 – 749), Genbó

Jednota v odlišnostiach: Kúkai a raný ezoterický buddhizmus v období Heian

玄昉 (8. st.) a Dókjó 菫鏡 (zomrel 770). Taktiež hlavná sútra ezoterického buddhizmu, *Mahávairóčana sútra*, bola prinesená do Japonska v polovici 8. storočia, ezoterické božstvá Tisícruká Kannon (*Sendžu Kannon* 千手観音), Jedenást'tvará Kannon (*Džúičimen Kannon* 十一面観音), ako aj *Sútra bohyně Kannon* (*Kannonkjó* 観音経, jedna z populárnych verzií *Srdcovej sútry*) boli v období Nara bežne rozšírené. Dosvedčujú to nakoniec aj populárne príbehy zo začiatku obdobia Heian spísané v zbierke *Nihon rjóiki* 日本霊異記, v ktorých je bohyňa Kannon súcinnou záchrankyňou mnohých trpiacich. Napriek tomu, že vyššie spomínané ezoterické texty a učenie sa do Japonska dostali ešte pred Kúkaiovým uvedením učenia *mikkjó*, neboli považované za výlučne ezoterické, ale boli študované súčasne s ostatnými buddhistickými textami.

Napriek vyzdvihovaniu priamej skúsenosti pod vedením skúseného majstra nad štúdiom spisov bol Kúkai mimoriadne plodným autorom, napísal mnoho diel pojednávajúcich o ezoterickom učení s cieľom predstaviť toto učenie v Japonsku.⁷ Kúkaiovou snahou bolo rozšíriť ezoterický buddhizmus medzi narským mníštvom, a tiež zanechať spisy o tomto učení pre svojich žiakov a nasledovateľov. Je namieste upozorniť na skutočnosť, že súčasne so systematizáciou ezoterického učenia s účelom jeho rozširovania medzi narským mníštvom sa Kúkaiovi podarilo položiť pevný základ pre rozvíjajúci sa ezoterický buddhizmus. Publikum, ktorému boli tieto texty určené, bolo dvojaké: na jednej strane Kúkai spisoval komentáre k sútrám a ezoterickým písomnostiam pre stúpencov ezoterického učenia, na strane druhej boli jeho diela určené pre narských učencov, mníchov Šiestich narských škôl. Kúkai musel byť opatrný, aby si neznepriatelil predstaviteľov narských škôl, a jeho kroky k rozširovaniu povedomia o ezoterickom buddhizme nasvedčujú úprimnej snahe o výstižné predstavenie učenia *mikkjó*. Faktom je, že narskí mnísi sa zaoberali štúdiom čínskych spisov, ale sami neprodukovali žiadne komentáre ani spisy k Buddhovmu učeniu. Kúkai naopak rozširoval *mikkjó* práve prostredníctvom vlast-

⁷ Ak nepočítame rôzne verzie komentárov k *Mahávairóčana sútre*, tak podľa systematizácie Rjúičiho Abe Kúkai počas svojho života napísal 15 rôznych pojednaní a komentárov (Abe 1999: 191-192).

ných písomností a navyše spôsobom, ktorý nemal uraziť narské mníšstvo. V roku 815 napríklad spísal „List o rozširovaní“ (*Kan'enšo* 勧縁疏), ktorý rozposlal buddhistickým mníchom aj laikom v provinciách spolu s 35 zväzkami ezoterických textov „s prosbou vyzdvihovania Dharmy, aby (ste) opísali tieto texty, recitovali ich, praktizovali to, čomu učia, a meditovali nad princípmi, ktoré stelesňujú“ (Abe 1999: 47). Nenarazila som na žiadnu zmienku o odmietnutí tejto prosby, čo len dokazuje Kúkaiov cit pre diplomaciu. Len v jednom prípade sa Hossó mních Tokuitsu 徳一 (760? – 835?), ktorý sa preslávil najmä akademickou debatou so Saičoom, dožadoval dodatočného vysvetlenia ohľadne niektorých doktrinálnych nejasností. Môžeme si ľahko predstaviť, že aj takúto reakciu Kúkai privítal, keďže mu poskytl možnosť ďalšieho prezentovania a detailnejšieho vysvetlenia ezoterického učenia. Kúkaiovi sa vďaka *Kan'enšo* veľmi nenásilne podarilo rozdistribuovať texty, ktoré sám považoval za významné v rámci uvedenia a rozšírenia povedomia o ezoterickom buddhizme medzi mníchmi a laikmi v provinciách.

Kúkai vo svojich komentároch a spisoch vyzdvihoval *mikkjó* nad ostatné mahájánovské školy argumentujúc, že ezoterické texty nie sú popismi priebehu ceremónií, ale rituálnymi návodmi k ceremóniám, ktorých efektivita bude zaručená nielen ich prednesom, ale práve vďaka použitiu ezoterického rituálu. Navrhoval, aby sa pozornosť posunula od repetitívneho čítania sútier smerom k ich rituálnemu vykonávaniu a analýze ich ochranného potenciálu. V súlade s učením o troch mystériách tvrdil, že „každý znak sútier, jeho forma aj zvuk, je sám o sebe manifestáciou múdrosti a súcitu buddhov a bódhisattvov“ (Abe 1999: 64). Vyzdvihovaním rituálnej činnosti, ktorú ten-ktorý text popisoval alebo ktorá ho sprevádzala, obrátil pozornosť na jeho účinnosť. Tvrdil, že podstata sútier tkvie v rituáloch, ktoré sprevádzajú ich odriekavanie, a práve vďaka rituálom dôjde k naplneniu ich posolstva. V súlade s tým mohli byť ktorékoľvek diela, rovnako exoterické ako aj ezoterické, študované akoby to boli rituálne manuály, a ich vykonávaním mohla byť zvýšená efektivita týchto spisov. Kúkai a jeho ezoterický buddhizmus tak zaplnil medzeru v buddhizme obdobia Nara tým, že sa zamerával na to, o čom iné školy nehovorili, čo nechávali nevy povedané (Rambelli 1994: 380).

Jednota v odlišnostiach: Kúkai a raný ezoterický buddhizmus v období Heian

Vznik samostatnej školy Šingon

Pozornosti skúseného čitateľa určite neušlo, že ezoterické učenie, ktoré do Japonska priviezol Kúkai, nebolo doposiaľ označené slovom Šingon, napriek tomu, že Kúkai je považovaný za zakladateľa tejto školy. Príčinu je treba hľadať v dejinnom vývoji, keďže, ako sme si ukázali v prípade buddhistických škôl obdobia Nara, jednalo sa o voľné koexistovanie mníchov, ktorí sa venovali štúdiu buddhistických tradícií oficiálne rozdelených do učení jednotlivých tzv. škôl, avšak tieto školy nemôžeme chápať v zmysle neskôr jestvujúcich škôl typu Rinzaí 臨濟宗, Sótó 曹洞宗, Ničiren, Tendai atď. Narskí mnísi študovali buddhizmus, ale jeho praktikovaniu nebola – okrem vykonávania rituálov pre svetské účely – venovaná prílišná pozornosť. Mnísi viacerých škôl boli sústredení v jednom chráme, a odlišovala ich iba preferencia toho-ktorého prístupu. Prví mnísi, ktorí boli vysvätení podľa ezoterických zásad školy Šingon, už predtým figurovali v niektorom z narských kláštorov, a po ezoterickej ordinácii sa aj naďalej považovali za členov svojej pôvodnej inštitúcie (Abe 1999: 61). Sprvu bola teda škola Šingon tvorená mníchmi niektorej zo šiestich narských škôl, ktorí sa z vlastnej iniciatívy a záujmu stali Kúkaiovými žiakmi. Ako na inom mieste opisuje Abe školu Šingon vo svojich počiatkoch a vzťah medzi mníchmi a Kúkaiom, bolo to „voľne organizované spoločenstvo prístupné ako pre narské mníšstvo, tak aj pre príslušníkov školy Tendai, ktorí ním (Kúkaiom) boli vysvätení“ (Abe 1999: 46). Príslušnosť k školám narských kláštorov a škole Šingon sa teda vzájomne nevylučovala. Rovnako, ako dovtedy boli mnísi príslušníkmi jednej zo škôl narského buddhizmu a súčasne prislúchali k chrámu oficiálne patriaceho k inej škole, tak aj v prípade obdržania Kúkaiovej ezoterickej iniciácie sa aj naďalej považovali za mníchov svojej pôvodnej školy.

Kúkai vo svojich pojednaniach používal na označenie ezoterického učenia pojmy ako „cesta blesku“ (vadžrajána, jap. *kongódžó* 金剛乘), „pokladnica tajomna“ (*mitsuzó* 密藏, taktiež *himitsuzó* 秘密藏), a tiež „tajomná pokladnica mantier“ (*šingon hizó* 真言秘藏), alebo aj „tajomná pokladnica Dharmy“ (*himitsu hózó* 秘密法藏). Označenie „škola Šingon“ (*Šingonšú* 真言宗) sa v jeho spisoch objavuje až v roku 824, pri jednom z komentárov k *Mahávairóčana sútre* (Abe 1999:

192). Od Kúkaiovho návratu z Číny v roku 806 až do tohto obdobia teda nemôžeme hovoriť o existencii školy Šingon. Vychádzajúc z vyššie uvedenej Kúkaiovej terminológie sa zdá, že Kúkaiovi nezáležalo explicitne na etablovaní novej školy založenej na ezoterickom učení, ale vzhľadom na množstvo spisov, ktoré produkoval, bolo jeho cieľom skôr správne pochopenie ezoterického učenia medzi mníchmi narských škôl a s tým súvisiaca úspešnosť ezoterických rituálov. Som toho názoru, že Kúkaiovo používanie výrazu „škola Šingon“ koreluje s tým, ako sa on prezentoval prostredníctvom svojich spisov medzi narským mníštvom, a zároveň s tým, ako sa zapisoval ako osobnosť znala buddhistického učenia a rituálov v povedomí cisárskeho dvora.

Rjúiči Abe ponúka prehľad Kúkaiom používaných výrazov na označenie ezoterického učenia a zároveň predkladá hypotézu, že Kúkaiovým cieľom nebolo založiť samostatnú, novú školu buddhizmu v Japonsku. Ako nasvedčujú ním používané výrazy „jána“ (džó 乘) a „pitaka“ (zó 藏), prichádzal s novou pokladnicou alebo košom, cestou, ktorej podstatu tvorilo ezoterické učenie o troch mystériách (Abe 1999: 193). Sonoda a Brown naopak ponúkajú historický prehľad Kúkaiovho vzostupu na cisárskom dvore, na základe ktorého môžeme odvodit' genézu etablovania samostatnej školy Šingon ako skupiny mníchov venujúcich sa ezoterickému učeniu, ktorí by boli nezávislí na spoločenstve narského mníštvá (Sonoda – Brown 1993: 476-478). Na dvore sa Kúkai úspešne uviedol v roku 810, kedy bolo vyhovené jeho žiadosti vykonať ezoterický rituál na uzmierenie ochranných božstiev po neúspešnej snahe o zosadenie vládnuceho cisára Sagu 嵯峨天皇 (vládol 809 – 823) zo strany jeho predchodcu a staršieho brata cisára Heizeia 平成天皇 (vládol 806 – 809). Po tejto bohatej a určite nemálo pôsobivej ceremónii bol Kúkai všeobecne uznaný ako prominentný ezoterický majster, ktorému sa podarilo uspieť u dvora. Zatiaľ však nemôžeme hovoriť o úspechu školy Šingon, nakoľko Kúkai prezentoval a obhajoval ezoterické učenie ako také, ale nevystupoval s tendenciami odtrhnúť sa od narských škôl. V roku 816, desať rokov po svojom návrate z Číny, zažiadal Kúkai cisársky dvor o exkluzívne práva na oblasť hory Kója, kde dnes stojí chrám Kongóbudži 金剛峰寺, hlavný chrám školy Šingon. Kúkaiovým vtedajším cieľom bolo vybudovať tu meditačné centrum pre praktizujúcich mníchov, ktoré by sa nachádzalo

Jednota v odlišnostiach: Kúkai a raný ezoterický buddhizmus v období Heian

v dostatočnej vzdialenosti od ruchu hlavného mesta. O šesť rokov neskôr bola v priestoroch chrámu Tódaidži, oficiálne zasvätenému škole Kegon, postavená ordinačná sieň ezoterického buddhizmu (*kandžó dódžó* 灌頂道場). Týmto krokom sa Kúkaiovi podarilo presadiť ezoterické ordinácie na pôde najvýznamnejšieho chrámu spomedzi všetkých štátom podporovaných inštitúcií, čím následne stúpol počet mníchov ordinovaných podľa ezoterickej iniciácie *kandžó*. Okrem toho sa mnísi, ktorí patrili do kruhu Kúkaiových stúpcov, tiež často stávali správcami (*bettó* 別当) v chráme Tódaidži, a vplyv ezoterického buddhizmu tak rástol nielen medzi novo-ordinovanými mníchmi, ale aj medzi úradníkmi narského mníšstva. V roku 823 bol Kúkai poverený výstavbou a správou už spomínaného chrámu Tódži, vďaka čomu sa stal hlavným správcom jedného z dvoch oficiálnych chrámov v hlavnom meste. Veľa autorov považuje tento krok zo strany cisárskeho dvora za definitívne uznanie exkluzivity školy Šingon⁸, Abe však poznamenáva, že sa mohlo jednať o delegovanie povinností súvisajúcich so stavbou chrámových budov, ktoré v tej dobe nevhodne zaťažovali štátnu pokladnicu, na Kúkaia (Abe 1999: 460). Spolu s právom vybudovať areál chrámu bolo Kúkaiovi povolené, aby v chráme sídlilo päťdesiat mníchov ordinovaných výlučne podľa ezoterických pravidiel, čo je síce na jednej strane neodškríepiteľným argumentom pre oficiálne uznané fungovanie chrámu Tódži ako sídla ezoterického učenia v Kjóte, na strane druhej to zároveň nevylučuje, že daní mnísi boli súčasne nasledovateľmi jednej z narských škôl, ako bolo ilustrované vyššie. Na etablovanie školy Šingon mal zásadný vplyv štát, ktorého kroky nasvedčujú jednoznačnej podpore ezoterického buddhizmu. V sérii ediktov z roku 823 je Kúkaiova odnož ezoterického učenia nazvaná „škola Šingon“ (Šingonšú 真言宗) (Abe 1999: 193). Dvor ďalej preukázal Kúkaiovi svoju priazeň, keď ho v nasledujúcom roku vymenoval za člena Úradu pre záležitosti mníchov Sógó, ako mladšieho hlavného mnícha (*šósózu* 小僧都), odkiaľ bol v roku 827 povýšený do funkcie staršieho hlavného mnícha (*daisózu* 大僧都). Situácia sa teda začala meniť intervenciou štátu, ktorý začal výrazne podporovať Kúkaia v administratívnych inštitúciách, zároveň však aj vo veci oficiálnych ordinácií. Cisársky

⁸ Vid' napr. Kasahara 2001, Sonoda – Brown 1993, Matsunaga 1993.

dvor každý rok určoval počet tzv. *nenbu doša* 年分度者, teda každoročne vysvätených mníchov,⁹ ktorých ordinácia sa konala vždy počas osláv Nového roku už od čias cisárovny Džitó 持統天皇 (vládla 686 – 697). Za prvotnou myšlienkou štátom podporovanej a „požehnanej“ vysviacky bola ordinácia najlepších adeptov na vstúpenie do mníšskych kruhov, ktorí sa zároveň mali venovať štúdiu a odriekavaniu *Sútry zlatého svetla* s účelom ochrániť krajinu a jej panovníka pred nešťastiami. Po príchode školy Tendai do Japonska bol počet *nenbu doša* zmenený tak, aby bola pri ordinácii zastúpená každá škola vrátane Saičóovej Tendai. Škola Šingon sa stala súčasťou systému *nenbu doša* relatívne neskoro, až v roku 834, kedy jej bola garantovaná oficiálna vysviacka troch mníchov.¹⁰ V rovnakom roku bol v areáli cisárskeho paláca postavený pavilón Šingon'in 真言院, v ktorom mal byť každoročne vykonávaný niekoľkodňový ezoterický rituál *gošičiniči mišúhó* 護七日御修法, ktorého cieľom bolo zdravie cisára, nekonečné trvanie cisárskeho rodu, mier krajiny a dobrá úroda.

Vo vzťahu k formujúcej sa škole Šingon bolo mimoriadne významnou udalosťou najmä založenie samostatnej ordináčnej siene v chráme Tódaidži, kde prebiehali ezoterické ordinácie mníchov *kandžó*. Kúikai tak zdôraznil význam ezoterickej iniciácie pri ordinácii novicov, čím zároveň nepriamo vyzdvihol mahajánovskú tradíciu nad hinajánovskú, ktorá bola v tomto období ešte stále živá a zaužívaná. Vykonávaním ezoterických ordinácií medzi mníchmi ostatných buddhistických škôl rozširoval *mikkjó* medzi narským mníštvom, a súčasne získaval nasledovníkov, ktorí sa neskôr stali základňou školy Šingon. Kúkaiovi sa postupným presadzovaním ezoterického učenia a efektivity jeho rituálov podarilo uspieť aj medzi príslušníkmi buddhistických škôl, ako aj v najvyšších spoločenských kruhoch, medzi cisárskym rodom a aristokraciou. V čase Kúkaiovej smrti v roku 835 bolo ezoterické učenie školy Šingon pevne zakorenené pri tak významných buddhistických

⁹ Toto číslo poukazovalo na minimálny počet ordinovaných mníchov, resp. len na mníchov ordinovaných s patronátom štátu. Skutočné hodnoty každoročne vysvätených mníchov a mníšok boli niekoľkonásobne vyššie.

¹⁰ K prvej oficiálnej ordinácii *nenbu doša* v cisárskom paláci došlo až v prvom mesiaci roku 835 (Sonoda – Brown 1993: 478), dokument potvrdzujúci štatút školy Šingon pri tejto udalosti bol však vydaný už v predošlom roku.

Jednota v odlišnostiach: Kúkai a raný ezoterický buddhizmus v období Heian

ceremóniách, akými boli každoročné rituály na ochranu krajiny a panovníka na cisárskom dvore, ale aj štátom garantovaná ordinácia novicov v priestoroch hlavného chrámu Tódaidži.

Jednota v odlišnostiach

Všetky vyššie uvedené historické súvislosti naznačujú cestu prijímania ezoterického buddhizmu následne po jeho predstavení Kúkaiom, v kontexte pretrvávajúceho vplyvu buddhizmu Šiestich narských škôl. Ako sme videli, Kúkai predstavoval ezoterický buddhizmus na dvoch „frontoch“; na jednej strane bol pre ďalší rozvoj učenia *mikkjó* dôležité jeho prijatie a pochopenie narskými školami, ktoré by ho zakomponovali do učenia svojich škôl. Kúkai si bol dobre vedomý prepojenosti medzi jednotlivými školami v období Nara, a jeho snahou nebolo oddeliť *mikkjó* od dovtedajšej náboženskej praxe v Japonsku, ale priblížiť ezoterický buddhizmus vnímaniu svojich súčasníkov, a nadviazať na exoterické učenie ich škôl. Kúkai teda zahájil prax vysvetľovania a obhajovania buddhistického učenia prostredníctvom písaného slova, ktorá v dovtedajšom Japonsku nebola rozšírená. Na druhej strane bol Kúkai úspešný v získaní pozornosti cisárskeho rodu a aristokracie, ktorých zaujal magickými rituálmi, sľubujúc účinnosť rituálov práve vďaka ich komplexnosti a prepracovanosti. Vykonávanie rituálov, rovnako ako spisovanie pojednaní zo strany mníchov, neboli medzi mníštvom narských škôl rozšírené. Boli známe, ale nedostávalo sa im pozornosti, ktorú im prikladal Kúkai. Pre etablovanie a následný rozvoj ezoterického buddhizmu bolo teda pre Kúkaia nevyhnutné, aby definoval pozíciu ezoterického učenia vo vzťahu k narským školám. Inými slovami, bolo žiadúce, aby ezoterické učenie konfrontoval s učením narských škôl, a to na teoretickej – prostredníctvom spisov – a praktickej úrovni, prostredníctvom vyzdvihovania a najmä demonštrovania efektivity rituálov.

Vzhľadom na to, že v období Nara neboli jednotlivé školy separované a ich učenie taktiež nebolo presne definované, bola Kúkaiova pozícia medzi narskými školami natoľko odlišná, že v snahe stať sa nie ďalšou z buddhistických škôl pôsobiacich pod strechou jedného chrá-

mu, ale samostatne fungujúcou školou ezoterického buddhizmu, vstala pre Kúkaia nutnosť osamostatniť sa od narského mníšstva, a tým porušiť dovtedajší *modus vivendi* medzi narskými školami. V čase príchodu do Japonska z Číny si Kúkai nebol vedomý potreby založenia samostatnej ezoterickej školy, ako to dokladá aj jeho terminológia označujúca ezoterické učenie, a nebolo to preto jeho cieľom. Avšak postupom času, a najmä vzhľadom na dobové zvyklosti neprihliadajúce na prináležitosť mníchov k jednej zo škôl japonského buddhizmu, bolo potrebné podniknúť kroky, ktorými by si škola Šingon vytvorila postavenie nezávislé od narských škôl, a to obzvlášť vo veci ordinácie a tréningu mníchov v duchu ezoterického učenia *mikkjó*. K takýmto krokom patrilo najmä založenie ezoterickej siene pre ordinácie v chráme Tódaidži a pavilónu Šingon'in v areáli cisárskeho paláca pre vykonávanie pravidelných ezoterických rituálov, garantovanie exkluzivity chrámu Tódži ako sídla ezoterického učenia v hlavnom meste, ako aj uznanie Kúkaiovej vzdelanosti a výnimočnosti, a jeho dosadzovanie do funkcií v štátnom aparáte, v rámci ktorých dohliadal nad činnosťou a správou buddhistických chrámov v krajine, vďaka čomu súčasne podporoval šírenie ezoterického buddhizmu v rôznych oblastiach.

Záver

Kúkai a jeho ezoterické učenie mohlo medzi etablovanými školami narského buddhizmu pôsobiť invazívne a jeho prijímanie mohlo mať charakter náročného a nepríjemného boja ako pre narských mníchov, tak aj pre Kúkaia, ako tomu nakoniec bolo v prípade Saičóa a ním predstavenej školy Tendai. Avšak opak je pravdou. Ezoterické učenie sa uchytilo v Japonsku natoľko, že výrazne ovplyvnilo ďalšie školy japonského buddhizmu. Pri skúmaní dôvodov pre úspech ezoterického *mikkjó* by som si v prvom rade požičala názor Davida Gardinera, ktorý tvrdí, že ezoterický buddhizmus „pôsobil na zmysly, svojimi prepracovanými a nádhernými liturgiami, a na intelekt, svojím súhrnným a pôsobivým svetonázorom“ (Gardiner 1999: 154). Ako sme si uviedli o narských ceremóniách, v tých sa mnísi sústredili na čítanie, prípadne kopírovanie a distribúciu sútier. Kúkai naopak obrátil pozornosť na ri-

Jednota v odlišnostiach: Kúkai a raný ezoterický buddhizmus v období Heian

tuály, ktorými malo byť čítanie sútier sprevádzané, a ktorých vykonávanie zároveň zvyšovalo účinnosť týchto sútier. Nesmieme zabúdať na cisársky rod a dvorskú aristokraciu, ktorá nechávala čítať sútry v štátom podporovaných kláštoroch pre svetské účely, akými bolo zdravie panovníka a jeho ľudu, prípadne choroba jeho odporcu, ale aj bohatá úroda a ochrana pred prírodnými katastrofami a epidémiami. Kúkai a jeho dôraz na rituál spôsobil, že aristokracia sa stala svedkom a patrónom prepracovaných ceremónií, ktoré zahŕňali magické zariekavacie formule, rituálne gestá a vizualizácie tajomných božstiev. Takého pôsobivé ceremonie nenechali nikoho na pochybách o ich účinnosti, ktorá mala byť zabezpečená práve ich rituálnym sprievodom. Pri skúmaní ďalšieho dôvodu úspešného prieniku ezoterického buddhizmu do Japonska by som nadviazala na myšlienku akademického prístupu k buddhizmu v období Nara, v ktorom mnísi nevytvárali žiadne vlastné príspevky k bohatej tradícii textov, ktoré boli výsledkom dlhej cesty buddhistického učenia z Indie až do Japonska, len ich pasívne študovali. Kúkai jednak obohatil japonský buddhizmus tým, že začal s tvorbou komentárov k ezoterickým textom, ale aj vlastnými dielami, v ktorých obhajoval a objašňoval toto učenie. Takouto apologetickou činnosťou zároveň žiadnym spôsobom nenarušil autonómiu narského mníšstva, keď sa im snažil priblížiť nimi študované exoterické diela z pohľadu ezoterického buddhizmu, pretože tým v žiadnom smere nepochybňoval učenie ich jednotlivých škôl. Nevystupoval kriticky voči doktrínam, ktoré tvorili jadro narských škôl, a preto mohlo byť ním predstavované ezoterické učenie prijaté bezkonfliktne, ba mohlo byť dokonca vnímané ako isté obohatenie narského buddhizmu. Navyše, ako sme si ukázali, keďže Kúkaiov prístup k buddhistickým ceremóniám zabezpečoval zvýšenie efektivity danej sútry, vrátane exoterických spisov, jeho obhajovanie a vysvetľovanie ezoterického buddhizmu teda nebolo v žiadnom smere vnímané ako hostílna alebo narúšajúca autoritu narských škôl. Ezoterický prístup k prednesu buddhistických textov bol nepochybne obohacujúci pre narské mníšstvo, ktoré preto nemalo dôvod „namietat“ voči inovatívnym praktikám ezoterického buddhizmu, ktoré Kúkai prezentoval. Kúkaiov prístup všeobecne obohatil oblasť japonského buddhizmu v súlade s rozdelením ezoterického učenia na praktické *džisó* a teoretické *kjósó*, keď zaviedol

v Japonsku tradíciu komentárov k buddhistickým spisom a tvorby nových pojednaní, a tiež prikladaním dôrazu na ezoterické rituály počas vykonávania buddhistických ceremónií. Ďalším obohatením, tentokrát v oblasti buddhistického učenia *per se*, bola pozornosť ezoterického buddhizmu prikladaná k možnosti dosiahnutia buddhizmu v tomto živote a v tomto tele (*sokušin džóbutsu*), čím položil základy pre úplne nové smerovanie japonského buddhizmu. Vďaka obojstrannej tolerancii a akceptácii medzi exoterickými školami narského buddhizmu a Kúkaiovým ezoterickým učením došlo k zásadnému vplyvu na buddhizmus v Japonsku, ktorému ezoterický *mikkjó* vtláčil charakteristickú pečať, ktorá mala ovplyvniť celý jeho ďalší vývoj a smerovanie.

Literatúra

- ABE, Rjúiči (1995): "Saichó and Kúikai, A conflict of interpretations." *Japanese Journal of Religious Studies*, roč. 22, č. 1-2, s. 103-137.
- ABE, Rjúiči (1999): *The Weaving of Mantra: Kúikai and the construction of esoteric Buddhist discourse*. New York : Columbia University Press.
- GARDINER, David (1999): "Japan's first Shingon ceremony." In: TANABE, G. Jr., ed.: *Religions of Japan in Practice*. Princeton, New Jersey : Princeton University Press.
- GRAPARD, Alan (1992): *The Protocol of the Gods: A Study of the Kasuga Cult in Japanese History*. Berkeley, Los Angeles, Oxford : University of California Press.
- GRONER, Paul (1984): *Saicho: the establishment of the Japanese Tendai school*. Seoul : Po Chin Chai.
- HAKEDA, Yoshito (1972): *Kúikai: major works*. New York : Columbia University Press.
- INAGAKI, Hisao (1992): *A Dictionary of Japanese Buddhist Terms*. Berkeley : Stone Bridge Press.
- KASAHARA, Kazuo, ed. (2001): *A History of Japanese Religion*. Tokyo : Kosei Publishing.
- MATSUNAGA, Alicia – MATSUNAGA, Daigan (1993): *Foundations of Japanese Buddhism, Vol. 1, The Aristocratic Age*. Los Angeles, Tokyo : Buddhist Books International.

Jednota v odlišnostiach: Kūkai a raný ezoterický buddhizmus v období Heian

- McGREAL, Ian, ed. (1998): *Velké postavy východního myšlení: slovník myslitelů*. Praha : Prostor.
- RAMBELLI, Fabio (1994): "True Words, Silence, and the Adamantine Dance: On Japanese Mikkyō and the Formation of the Shingon Discourse." *Japanese Journal of Religious Studies*, roč. 21, č. 4, s. 373-405.
- SONODA, Kōjū – Brown, Delmer (1993): "Early Buddha Worship." In: BROWN, D. – HALL, J. W., eds.: *The Cambridge History of Japan, Vol. 1, Ancient Japan*. Cambridge : Cambridge University Press.
- WERNER, Karel (2002): *Náboženské tradice Asie: Od Indie po Japonsko*. Brno : Masarykova univerzita.

Unity in Diversity: Kūkai and Early Esoteric Buddhism in the Heian Period

S u m m a r y

This article deals with the introduction and initial establishment of esoteric Buddhism in Japan, as it was imported and presented by Kūkai, the founder of the Shingon school of esoteric Buddhism. Kūkai had to distinguish *mikkyō*, the esoteric teachings, from the exoteric teachings of the Six Nara schools, yet not separate and alienate himself from the Nara schools. The traditional discourse presents the Heian period Buddhism of Kūkai and Saichō, founder of the Tendai school, as two pioneers in importing a foreign teaching to Japan and establishing two distinct Japanese schools. The aim of this paper is to present Kūkai's esotericism in a somewhat varied perspective, as a teaching of Buddhism that contributed greatly to the theretofore existing Nara Buddhist establishment and hence establishing a tradition of unity and continuity in Japanese Buddhism.